

David Movrin in Elżbieta Olechowska. *Classics and Class: Greek and Latin Classics and Communism at School*. Ljubljana in Varšava: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani in Fakulteta *Artes liberales*, Univerza v Varšavi, Wydawnictwo DiG, 2016. [572 str.] ISBN: 978-961-237-826-4.

Zajetna knjiga na 572 straneh z angleškim naslovom *Classics and Class – Greek and Latin Classics and Communism at School*, ki je izšla leta 2016 v Varšavi in Ljubljani – uredila sta jo David Movrin (iz Ljubljane) in Elżbieta Olechowska (iz Varšave) – predstavlja referate znanstvenega srečanja klasičnih filologov iz nekdanjih socialističnih držav, ki je pod naslovom *Pouk latinščine za železno zaveso* potekalo na Filozofski fakulteti v Ljubljani v zadnjih dneh septembra 2013. Srečanja se podpisani – zaradi že poprej dogovorjene udeležbe na skoraj istočasnem kongresu *Academiae Latinitati Fovendae* na Dunaju – žal nisem mogel udeležiti. Referati, ki jim je dodanih tudi še nekaj drugih prispevkov, odpirajo impresiven vpogled v usodo in peripetije humanističnega izobraževanja in klasične filologije v nekdanjih socialističnih državah, ob tem pa žilav in trdovraten, včasih prav herojski odpor, ki so ga takratni učitelji in profesorji latin-

ščine in grščine, osumljeni in obdolženi klerikalizma, elitizma, brezploдне nostalgije po nekdanjih klasičnih gimnazijah ali še česa hujšega, nudili proti idejnim, pogosto pa tudi fizičnim pritiskom totalitarnega enoumja. Objavljeno gradivo je zelo raznoliko in ne samo po vsebini, ampak tudi po konceptualni zasnovi precej heterogeno. V bistvu gre za nadaljnje objavljanje gradiva s podobnega srečanja, ki je potekalo tri leta prej (2010) v Budimpešti. Večina referatov prejšnjega srečanja je zdaj dostopna tudi našim bralcem, saj so bili v slovenskem prevodu leta 2013 objavljeni v reviji *Keria* (letnik 15, št. 2).

V gradivu o klasičnih študijah v nekdanji Sovjetski zvezi me je osebno najbolj pretresel prispevek Olge Budaragine o Aleksandru Zajcevju. Z velikim učenjakom sem se srečal in pogovarjal pred dobrima dvema desetletjema na kongresu *Academiae Latinitati Fovendae* na Finskem, kjer nam je govoril o prebujanju neohumanizma v bivši Sovjetski zvezi, zlasti v Sankt Peterburgu, kjer so se po zlomu boljševizma znova začela odpirati vrata nekdanje osemletne klasične gimnazije. Ob tem pa nič nisem vedel in niti slutil o tem, kar zdaj berem v tej knjigi, da je bil njegov oče spočetka prepričan komunist, pozneje pa kot oporečnik aretiran in leta

1938 obsojen na smrt in ustreljen. Tudi Aleksander Zajcev sam je bil ves čas preganjan, tako da je njegovo življenjsko delo o *Kulturni revoluciji v stari Grčiji* v Rusiji lahko izšlo šele leta 1985 (takoј za tem je izšlo tudi v nemškem prevodu). Zajcev je sedem let preživel kot jetnik v umobolnici v Kazanu, kjer je bil v celici zaprt skupaj s prvim predsednikom sedanje samostojne republike Estonije. Po izpustitvi iz jetništva je skrivaj odpotoval v Litvo, kjer se je spreobrnil v katoliško vero.

Klasično filologijo v bivši Sovjetski zvezi obravnava še pet drugih, nič manj dramatičnih prispevkov; trije se nanašajo na Rusijo, dva na Ukrajino, kjer so bili politični pritiski še veliko hujši. Na srečo pa je imela klasična filologija v Ukrajini, zlasti v njenem zahodnem delu, v Lwovu, ki je bil nekdaj pod Avstrijo, že močno dvestoletno tradicijo.¹ V Lwovu je našel naposled (1953), kot je razvidno iz prispevka Andrija Jasinovskija, svoji izobrazbi ustrezno delovno mesto tudi Solomon Lurje, eden najprodornejših med sovjetskimi klasičnimi filologi, inventiven celo v njeni najmlajši veji, v miknologiji. Lurje je bil izjemen učenjak, ne samo v klasični filologiji, ampak tudi v matematiki, a zaradi židovskega porekla sumljiv. Ker v Leningradu ni veljal za dovolj zanesljivega za ideo-

loško tako občutljivo znanost, za kakršno je veljala klasična filologija, si je tam služil kruh na bližnji tehniški univerzi kot profesor matematike. Šele v Lwovu se je lahko v polnosti posvetil klasični filologiji, čeprav je bil tudi tu ves čas pod policijskimi pritiski. V klasični grščini je med drugim objavil več »Ezopovih basni«, katerih poanta je bila očitno, a dovolj previdno uperjena proti režimu. Vzgojil je vrsto nadarjenih filologov, najbolj pa ga je bolelo, da kljub večletnim vztrajnim prizadevanjem ni mogel dobiti za asistenta enega svojih najbolj nadarjenih učencev, Andrija Sodomora, ki mu niso mogli očitati drugega, kot da je sin pravoslavnega popa.

V satelitskih državah so vladajoči komunistični režimi – v odnosu do pouka in do študija klasičnih jezikov – skušali slediti sovjetskemu modelu, a ne vedno in povsod z enako doslednostjo, gorečnostjo in zvestobo. Največjo izjemo je v tem pogledu – presenetljivo – predstavljala Bolgarija, ki je v drugih pogledih veljala za najzvestejšo rusko kopijo, a je ravno v odnosu do antike utirala povsem samostojna pota. Kot podrobno opisuje v svojem prispevku Nevena Panova, so v Sofiji – v nasprotju s siceršnjo gonjo proti elitizmu – osnovali dve v bistvu izrazito elitni gimnaziji, na kateri so se lahko z državno štipendijo vpisovali samo najbolj nadarjeni dijaki iz vse države. Prva od njih je bila *matematična gimnazija*, druga pa leta 1977 osnovana *Nacionalna gimnazija za stare jezike in kulture*, znamenita NGDEK. Ta je imela v svojem programu tri t.i.

¹ Ne pozabimo, kako je bil npr. nad antičnim bogastvom knjižnic v Lwovu očaran in navdušen naš rojak Matija Čop, ki je pet let poučeval na tamkajšnji gimnaziji, in kako je bil ravno zato po prihodu v domovino razočaran nad revščino ljubljanske licejske knjižnice (v primerjavi z bogastvom lwowskih knjižnic).

klasične jezike: pet let latinščine, štiri leta grščine in tri leta starocerkvenoslovanščine, ki se je v Bolgariji že od nekdaj tradicionalno označevala kot *stara bolgarščina*. Zasluge za ta presenetljivi preobrat, ki je bil podprt še z močnimi argumenti v prid bolgarskemu patriotizmu, ima inteligentna in prodorna Ljudmila Živkova (1942–1981), hči bolgarskega državnega in partijskega voditelja Todora Živkova, ki je nazadnje dosegla, da se je NGDEK uradno preimenovala v *Gimnazijo Konstantina Cirila Filozofa* (njegovo svetništvo je bilo ob tem – iz taktičnih razlogov – seveda zamolčano).² Naj dodam, da gredo zasluge za takšno naklonjeno vzdušje do antične kulture v bolgarski družbi Aleksandru Balabanovu, dolgoletnemu karizmatičnemu profesorju antične literature na sofijski univerzi, čigar imena pa v knjigi ni najti.

Največ prispevkov v publikaciji, in sicer kar sedem, pa opisuje uso do klasične filologije in klasičnega izobraževanja na Poljskem, kar ne preseneča ob dejstvu, da med pobudniki projekta prevladujejo poljski profesorji in da poljska filologija premore nekaj imen, ki sodijo v najvišji vrh naše znanosti – da omenim samo legendarnega Tadeusza Zielinskega in Kazimierza Kumanieckiego. Pretresljiva je zgodba o Adamu Trybusu,

ki jo opisuje Barbara Brzuska. Trybus je v podnaslovu predstavljen kot *miles fortissimus, egregius magister*. Gre za obetavnega klasičnega filologa, ki se je l. 1939 po porazu poljske vojske – preko Madžarske in Jugoslavije – prebil do Velike Britanije in se vključil v t.i. *Domovinsko armado* (*Armija Krajowa*, skrajšano AK). V njej je prevzel poveljstvo nad sabotažnimi enotami in se kot padalec spustil na ozemlje okupirane Poljske, kjer je zaradi sabotaž in diverzij, ki jih je izvajal kot ilegalec s pridevkom *Gaj*, naglo napredoval do čina majorja AK. Po sovjetski zasedbi Poljske je v dogovoru s takratnim prosovjetskim poljskim premierom Osobko-Morawskim dosegel, da so se vojaki AK smeli varno vrniti na svoje domove; zneske denarja, ki jih je prejemal za izvajanje sabotaž, pa je poslej namenjal za obnovo razrušene Varšave. In čeprav se je poslej posvečal samo še profesorski dejavnosti in pri tem skušal ohraniti nepristransko demokratsko držo, je bil septembra 1950 v Wroclawu aretiran in obsojen na 15 let; vendar je bil čez sedem let rehabilitiran in izpuščen iz zapor, vendar ga je režimska tajna policija še naprej, do smrti (1982), strogo nadzirala in obkrožala z ovaduh. Vmes je bil julija 1970 znova aretiran, a kmalu izpuščen, in nekaj mesecev pred smrtjo spet zasliševan od partijskih represivnih organov.

Zanimiv je prispevek Lubira Kysučana, ki opisuje mizeren položaj klasične filologije na Češkem. Nič manj zanimiva je primerjava klasičnih študij v zahodni (BRD) in v vzhodni (DDR) Nemčiji, ki jo je av-

2 Mimogrede: Podoben maneuver so v obdobju SFRJ spretno posneli in uspešno izpeljali bolgarski najbolj neposredni sosedje Makedonci: ko je po državi krožila uradna pobuda, naj bi se vse jugoslovanske univerze imenoval po zaslužnih osebnostih (kot se je npr. ljubljanska univerza po Edvardu Kardelju), so Makedonci kot prvi pohiteli s preimenovanjem univerze v Skopju v *Univerzo Cirila in Metodija*.

tor, znani münchenski latinist Wilfried Stroh, kot razberemo iz avtorjeve obširne uvodne opombe pod črto (in kot sem slišal iz drugih zanesljivih virov), govoril v brezhibni, klasično izklesani, sočni ciceronski latinščini, a je žal v knjigi dostopna le v anemičnem angleškem prevodu.

Žal v knjigi pogrešam kak prispevek o položaju klasičnih študij v baltskih državah, kjer so, kot je znano tudi iz drugih virov, v letih pred sovjetsko okupacijo doživljale lep razcvet.³ Zlasti pa pogrešam kak prispevek o Romuniji, kjer je imel pouk latinščine, pa tudi sam latinski jezikovni substrat, zaradi averzije takratnega avtokratskega režima do slovanstva, ki ga je vseokoli obkrožalo (in domnevno ogrožalo), privilegiran položaj, kar je našlo odraz tudi na vseh ravneh izobraževanja.

Dostojno je v knjigi predstavljena tudi Slovenija, in to z dvema prispevkoma. Avtor enega je David Movrin, ki v zanimivih, širšemu občinstvu verjetno manj znanih podrobnostih predstavlja usode štirih odrinjenih (zatiranih, zapostavljenih, preganjanih) gimnazijskih profesorjev latinščine in grščine: Marko Bajuk, Josip Osana, Joža Lovrenčič, dr. Josip Ilc. Medtem ko nam je isti avtor v prejšnji knjigi, v že omenjenem prispevku v reviji *Keria*, nazorno in drastično predstavil usode in peripetije štirih univerzitetnih profesorjev ali vrhunskih strokovnjakov, kakršni so bili Fran Bradač, Anton Sovre, Milan

Grošelj, Jože Košar (vključno z dešifriranjem njihovega oznovskega ova-duha, ki se pojavlja pod šifriranim imenom Andrej), je zdaj to galerijo dopolnil in organsko zaokrožil še z opisi usod nekaterih gimnazijskih profesorjev v letih socializma. Tej galeriji preganjanih latinistov bi lahko dodali še kako ime, npr. Antona Klasinca, profesorja na mariborski klasični gimnaziji, ki je bil pred mariborskim sodiščem leta 1952 obsojen in odpuščen iz državne službe.⁴ Predstavitev Slovenije dostojno in smiselno zaokroža prispevek umetnostnega zgodovinarja Jureta Mikuža o akademskem slikarju Mariju Preglju in petdeseterici njegovih risb k Sovretovim prevodom Iliade in Odiseje (1949–51); pet jih je tudi reproduciranih v knjigi. Tako je poleg mračnih senc prikazana tudi ena svetlejših strani plodne in spodbudne navzočnosti antike na naših tleh v obdobju socializma.

Od ostalih republik na ozemlju bivše Jugoslavije sta v knjigi predstavljeni še Hrvaška ter Bosna in Hercegovina. Prikaz humanističnega šolstva v Bosni in Hercegovini je prispevala Nada Zečević, ki se v naslovu sicer omejuje na obdobje 1945–1992, dejansko pa – kar je vsekakor hvale vredno – uvodoma sumarno poseže precej daleč nazaj, še v čase privilegirane vloge »franjevcev« v osmanskem sultanatu, zlasti pa v čas avstrijske okupacije in aneksije, ko se je

3 O klasični filologiji v Litvi je bil sicer že v prejšnjem zborniku objavljen prispevek, ki ga je Živa Borak prevedla tudi v slovenščino, prim. *Keria* 15.2, (133–45).

4 Njegova življenjska in poklicna usoda je podrobno opisana v Zborniku *Anton Klasinc*, ki ga je izdal Ptujski mestni arhiv (Ptuj, 1998) in uredila njegova poznejša sodelavka Kristina Šamperl Purg.

pouk latinščine v Bosni in Hercegovini globoko zakoreninil in se kot tak v nedzmanjšanem obsegu obdržal tudi še v kraljevini Jugoslaviji. V članku o hrvaškem latinizmu se avtor Neven Jovanović posveča vzponu in razmahu, ki so ga v času socializma na Hrvaškem doživele raziskave hrvaškega neolatinizma, za kar je nudil ideološko kritje sicer levičarsko usmerjeni, a ne čisto ortodoksno marksistični pisatelj Miroslav Krleža, ki je bil tudi dober poznavalec in velik občudovalec Erazma, iz katerega je črpal navdih za svoje pikre satire. Tudi pozneje, ko se je med hrvaškimi izobraženci in mladino razvnel »maspok«, ki ga je oblast dušila z raznimi sankcijami, te sankcije vrhunskih klasičnih filologov – kljub njihovemu neprikritemu nacionalizmu – niso oplazile. Nasprotno, Veljko Gortan in Vladimir Vratović sta l. 1972 celo prejela najvišjo državno nagrado za bogato antologijo Hrvatskih latinistov.

Kljub grmadi nakopičenih zanimivih dejstev in njihovi prodorni interpretaciji pa v knjigi še marsikaj pogrešamo. Tako npr. nikjer ni omenjen XIII. mednarodni kongres za antične študije, ki je potekal leta 1974 v Dubrovniku. Potekal je pod okriljem *Eirene*, združenja klasičnih filologov iz socialističnih držav (tudi to združenje se v knjigi ne omenja), v katero pa neuvrščena Jugoslavija ni bila vključena, ampak je bila v njej samo opazovalka. Kljub temu je kot opazovalka organizirala impozanten kongres, ki je po bogati in pestri vsebini, po udeležbi in številu vrhunskih učenjakov, še zlasti pa po razkošni gostoljubnosti – po soglasnem mne-

nju udeležencev – zasenčil vse prejšnje kongrese Eirene. Največja zasluga za to gre hrvaškemu akademiku Veljku Gortanu, ki je kljub predlogom in pritiskom (še posebej kolegov iz DDR) ubranil znanstveno neoporečno in ideološko neobremenjeno raven kongresa in s tem tudi profil organizacije Eirene.⁵ In morda ne bi bil odveč tudi prispevek o naporih naših takratnih klasičnih filologov za osnivanje osrednje jugoslovanske revije za preučevanje antike in antične dediščine, ki z naslovom *Živa antika* že petinšestdeset let nepretrgano izhaja v Makedoniji in ki tudi v mednarodni citatni scientologiji visoko kotira.

Na podlagi teh fragmentarnih opažanj, ki so se mi utrinjala ob branju zanimivega gradiva v knjigi, naj izrazim željo, da tudi to gradivo ne bi ostalo dostopno samo v angleški verziji, ampak tudi v jezikih predstavljenih narodov in držav, kjer bi najbrž našlo še več zainteresiranih bralcev in kjer bi tudi polneje zazvenelo v besednem bogastvu in v prepričljivi izvirnosti argumentov. Za naše občinstvo bi bilo morda najprimerneje, da se omogoči objava tega gradiva (lahko tudi z opuščanjem obsežnej-

⁵ Ker sem bil (na predlog obolelega profesorja Milana Grošlja) tudi sam član organizacijskega odbora dubrovniškega kongresa, se dobro spominjam, kako so kolegi iz DDR v Dubrovniku predlagali, naj se statut Eirene dopolni s členom, da organizacija Eirene prispeva predvsem k poglobljenemu preučevanju antike z marksističnega vidika. To pa je Gortan odločno zavrnil z vprašanjem, zakaj bi morali takšno statutarno dopolnilo sprejemati ravno v Jugoslaviji, ki sploh ni članica Eirene, ampak samo opazovalka in enkratna gostiteljica; naj takšno dopolnilo sprejmejo rajši, kadar bo potekal kongres Eirene v DDR.

ših citatov z zasedanj raznih partijskih komitejev itd.) v razširjenem snopiču ali – po vzoru prejšnjega budimpeštanskega srečanja – s prevodi

v posebni izdaji uvodoma omenjene revije *Keria*.

Kajetan Gantar

